

XVI a. MONETŲ APYVARTA DABARTINĖS LIETUVOS TERITORIJOJE

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalų g. 1, LT-2001 Vilnius
El. p. numizmatika@lnm.lt

Straipsnyje aptariama XVI a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje remiantis pavieniais monetų radiniais ir monetų lobiais. Analizuojama monetų emisijų kiekis (mėginama suskaičiuoti nukaldintų monetų kiekį), cirkuliacijos trukmė, monetų atsiradimo priežastys ir vaidmuo įvairiais laikotarpiais.

Pagrindiniai žodžiai: moneta; monetų apyvarta; monetų emisija; lobis.

Įvadas

Darbų apie XVI a. monetų apyvartą dabartinės Lietuvos teritorijoje rašyta nemažai, bet išsamaus darbo apie šio laikotarpio monetų apyvartą iki šiol nebuvo. Daugiausia buvo rašoma apie tam tikros monetų grupės [2; 4; 7; 11; 23; 25] ar geografinės vietovės [8; 14] monetų apyvartą. Daugelyje numizmatinių darbų buvo rašoma ir apie XVI a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje kaldintas monetas, tačiau juose beveik neakcentuojama, kokių monetų apyvartoje buvo daugiausia. Apie XVI a. monetų apyvartą daug žinių mums suteikia Lietuvoje rastų lobių medžiaga, tačiau ją būtina sugretinti su pavieniais radiniais. Šiame darbe tai ir bus mėginama padaryti. Per visą XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) didžiausią monetų kiekį apyvartoje sudarė LDK ir Lenkijos monetos, todėl šio amžiaus monetų apyvartą pagal valdovų valdymo laikotarpį bei pagrindines jų monetų emisijas galime suskirstyti į tris pagrindinius etapus:

- 1) XV a. pab.–1544 m. (Aleksandras (1492–1506) ir Žygimantas Senasis (1506–1548));
- 2) 1545–1575 m. (Žygimantas Augustas (1544–1548–1572));
- 3) 1576–XVI a. pab. (Steponas Batoras (1576–1586) ir Zigmantas III Vaza (1587–1632)).

1. XV a. pab.–1544 m. (Aleksandras, Žygimantas Senasis)

XV a. paskutinį dešimtmetį LDK valdovu tapus Aleksandrui (1492–1506), buvo atidaryta Vilniaus monetų kalykla, ėmusi kaldinti denarus ir pusgrašius. Tuo pat metu Lenkijoje (Krokuvoje) Jonas Albrechtas (1492–1501) taip pat kaldina denarus ir pusgrašius. Nuo 1501 m. Lenkijos karaliumi tapus Aleksandrui, Krokuvos kalykloje su jo vardu kaldinti lenkiški pusgrašiai. Aleksandro valdymo metais kalyklos veikė iki jo mirties 1506 m.

Lietuviškoje numizmatikoje Aleksandro valdymo laikotarpis dar turi keletą paslapčių, tačiau, nagrinėjant monetų apyvartą, mus domintų tik dvi iš jų. Pirmiausia, nėra aišku, kada Aleksandras pradėjo kaldinti LDK monetas, o antra, – kokio dydžio buvo monetų emisijos.

Vienų autorių nuomone, Vilniaus kalykla pradėjo veikti apie 1490 m., kai Aleksandras paskutiniaisiais tėvo Kazimiero valdymo metais buvo Lietuvoje paskirtas vietininku [6, p. 4], kiti autoriai (jų yra dauguma) Vilniaus kalyklos atidarymą sieja su Aleksandro valdymo pradžia 1492 m., dar kitų autorių nuomone, kalykla buvo atidaryta 1495 m. įvykdžius pinigų reformą [12, p. 37]. Tikslią kalyklos atidarymo datą, neturint rašytinių šaltinių, sunku nustatyti, tačiau, kad kalykla veikė jau 1495 m., patvirtina

1499 m. birželio 9 d. atsiskaitymo kvitas, kuriame rašoma apie 1495–1499 m. kalyklos veiklą [6, p. 5]. Prielaida, jog kalykla pradėjo veikti apie 1490 m., kilo iš to, kad yra minimos kelios Aleksandro monetos – denarai, kuriuose nėra jiems būdingos A raidės (valdovo vardo inicialas). Manoma, kad Aleksandras 1490–1492 m., kol dar nebuvo didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, ir kaldino šias monetas. Yra ir visiškai priešinga nuomonė, kad šios monetos galėjo būti nukaldintos ir paskutinės, t. y. po Aleksandro mirties 1506 m. [12, p. 47].

Denarai be raidės yra labai retos monetos, tad pasakyti tiksliai, ar jose tikrai nėra A raidės, ar tai tik monetos kaldinimo defektas, galėjęs atsirasti dėl per stipraus ar per silpno smūgio ar kitokios priežasties, yra labai sunku. Negalime atmesti ir prielaidos, kad monetos be A raidės gali būti ir spaudų raižytojo klaida arba jų galėjo pasitaikyti dėl ne iš karto nusistovėjusios monetų išvaizdos. Detaliau patyrinėjus iki šiol numizmatų laikytą Aleksandro denarą be raidės (jos vietoje yra taškas) (rastas Rumšiškių senkapio, Kaišiadorių r., kape Nr. 233) [3, p. 53], paaiškėjo, kad šioje monetoje yra vos matomai iškalta renesansinė A raidė (taškas – A raidės smaigalys). Su tokiu pat spaudu defektu gali būti ir kitos žinomos monetos be raidės. Tačiau tai patvirtinti bus galima tik ištyrus kitas monetas. Tad nuomonės apie šių monetų kaldinimą iki Aleksandrui tampant didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu ar po jo mirties yra labai mažai tikėtinos. Nėra jokių akivaizdžių faktų, kad Aleksandras, tik tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, ėmė kaldinti monetas. Tam prieštarautų ir tas faktas, kad nė vienas vėliau LDK valdęs valdovas, tik atėjęs į sostą, tuoj pat nepradėjo kaldinti monetų. Visų jų valdymo metais kalyklos buvo atidaromos tik po vienerių, dvejų ar daugiau metų. Tad labiausiai priimtina Vilniaus kalyklos veiklos pradžios data būtų 1495 m. Įdomu, ar šią datą gali patvirtinti monetų emisijos ir jų radiniai.

1 pav. LDK. Aleksandras. Denaras. (1503–1506 m.) Ø 13,0 mm, P – 0,35 g (Rumšiškių senkapis, Kaišiadorių r., AR 390:513). (Visos straipsnyje pateiktos monetos saugomos Lietuvos nacionaliniame muziejuje.)

Apie monetų emisiją rašytiniai šaltiniai pasako labai nedaug. Iš 1499 m. atsiskaitymo kvito sužinome, kad kalykla, veikusi nuo 1495 iki 1499 m. birželio mėn., nukaldino denarų ir pusgrašių už 4 604 666 grašių sumą [6, p. 6]. Kiek iš jų buvo nukaldinta denarų, o kiek pusgrašių, nežinome. Iš šios sumos buvo galima nukaldinti apie 46 mln. denarų, arba 9,2 mln. pusgrašių (1 grašis = 2 pusgrašiams = 10 denarų). Kiek monetų buvo nukaldinta vėliau, duomenų neturime. Šie labai menki duomenys apie monetų emisijos dydį mums labai mažai kuo gali padėti. Tad pamėginkime pasitelkti monetų radinius.

Kaip rodo Lietuvoje rastų lobių medžiaga (juose beveik visada aptinkami tik pusgrašiai), tarp šio laikotarpio monetų daugiausia apyvartoje buvo Aleksandro LDK pusgrašių. Lenkiški Aleksandro pusgrašiai sudaro apie 15 procentų to paties valdovo LDK pusgrašių, tiek pat yra ir Jono Albrechto pusgrašių [9, p. 32, 34, 40, 45, 47–48, 52–53, 65]. Tokį didelį LDK pusgrašių kiekį galima būtų paaiškinti tuo, kad vietinė rinka dar buvo uždara svetimoms monetoms ir jos poreikius tenkino kaldinamos vietinės monetos. Palyginę Aleksandro LDK pusgrašių kiekį lobiuose su Žygimanto Senojo LDK pusgrašių kiekiu, pamatysime, kad Aleksandro pusgrašiai vidutiniškai sudaro 38,77 procento Žygimanto Senojo monetų. Žygimanto Senojo pusgrašių emisija sudarė apie 25–30 mln. vnt. (žr. toliau), tad Aleksandro pusgrašių, remiantis lobių sudėtimi, galėjo būti nukaldinta apie 9,7–11,6 mln. vnt. Tačiau radinių duomenys, kai lyginamos vieno valdovo monetos su kito valdovo monetomis, ne visada yra patikimi (pvz., Žygimanto Senojo, palyginti su Žygimanto Augusto, pusgrašių kiekis radiniuose mažesnis 1,6 karto (žr. toliau)). Ankstesnio valdovo monetų apyvartoje visada būna mažiau negu esamo. Tad ir Aleksandro pusgrašių galėjo būti nukaldinta daugiau – apie 15–20 mln. vnt.

2 pav. LDK. Aleksandras. Pusgrašis. (1503–1506 m.) Ø 19,7 mm, P – 1,32 g (Matielių lobis, Molėtų r., NL 38–2)

Apie denarų emisijos dydį kalbėti yra šiek tiek sudėtingiau, nes jų beveik nerandama lobiuose, t. y. uždaruose kompleksuose. Aleksandro denarų dažniausiai aptinkama kaip pavienių radinių. Ypač daug šių radinių mus pasiekė iš senkapių, kartais čia jų pasitaiko ir po kelias dešimtis. Įdomu yra tai, kad lobiuose pusgrašių kiekis,

3 pav. LDK. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1520 m. Ø 20,6 mm, P – 1,14 g (Matielių lobis, Molėtų r., NL 38–96)

4 pav. Lenkija. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1508 m. Ø 18,6 mm, P – 0,83 g (Vilnius, Trakų g. 9, GRD 63755)

5 pav. LDK. Žygimantas Senasis. Grašis. 1536 m. Ø 26,0 mm, P – 2,42 g (N 16004)

palyginti su denarais, sudaro net 99,2 procento, o senkapiuose denarų kiekis – 94,7 procento. Tad šių abiejų nominalų emisijos kiekio santykį nustatyti yra labai sunku. Tačiau denarų emisijos dydį gali šiek tiek nusakyti kita to paties nominalo moneta, tai – Žygimanto Augusto denarai, kaldinti 1546–1560 m. ir 1563 m. Senkapiuose Aleksandro denarai sudaro 77,7 procento Žygimanto Augusto denarų kiekio (Aleksandro – 489 vnt., Žygimanto Augusto – 140 vnt.) [20, p. 147]. Jei prie Žygimanto Augusto denarų kiekio dar pridėsime ir to paties valdovo dvidenarius (158 vnt.) (artimas nominalas denarui), gausime, kad Aleksandro denarai senkapiuose sudaro 62,1 procento Žygimanto Augusto denarų ir dvidenarių kiekio. Žygimanto Augusto denarų galėjo būti nukaldinta apie 60 mln., o dvidenarių – daugiau kaip 10 mln. (žr. toliau). Tad Aleksandro denarų galėjo būti nukaldinta apie 45–50 mln. Tačiau, kaip matome, Žygimanto Augusto denarų ir dvidenarių radinių senkapiuose santykis priešingas jų nukaldintam kiekiui, be to, nežinome ir tikslaus nukaldintų dvidenarių kiekio, tad galimos paklaidos.

Jau minėto atsiskaitymo kvito duomenimis, nuo 1495 m. iki 1499 m. birželio mėn. nukaldinta denarų ir pusgrašių už 4 604 666 grašių sumą, kasmet vidutiniškai už maždaug 1 mln. grašių sumą. Jei kalykla veikė iki 1506 m., tai per 12 metų galėjo būti nukaldinta monetų už maždaug 12 mln. grašių sumą. Tai sudarytų arba 120 mln. denarų, arba 24 mln. pusgrašių. Jei mūsų apskaičiavimai tikslūs ir Aleksandro pusgrašių buvo nukaldinta apie 15–20 mln., tai denarų kiekis sudarytų apie 20–45 mln. Jei kalykla veikė 15 metų (1492–1506 m.), tai denarų galėjo būti nukaldinta apie 50–75 mln. Monetų radiniai rodo, kad didesnė tikimybė yra mažesnis nukaldintų monetų kiekis. Tad ir kalyklos darbo pradžią reikėtų laikyti 1495 m., o Aleksandro denarų galėjo būti nukaldinta apie 45–50 mln. vnt.

Kitas svarbus Aleksandro monetų bruožas yra monetų išvaizda. Aleksandro valdymo metais kaldintos LDK monetos skirstomos į du pagrindinius tipus – su gotikinėmis ir su renesansinėmis raidėmis. Monetos su gotikinėmis raidėmis yra skiriamos ankstyvesniam laikotarpiui. Naujausioje literatūroje šias monetas buvo mėginta datuoti. Pusgrašiai su gotikinėmis raidėmis datuojami 1495–1503 m., o su renesansinėmis – 1503–1506 m. [9, p. 28, 31, 32, 43]. Platesnio šio datavimo paaiškinimo nebuvo.

Pagal lobių medžiagą, pusgrašių su gotikinėmis raidėmis buvo nukaldinta daugiau. Jie sudaro 67 procentus bendro pusgrašių kiekio, tad pusgrašių su gotikinėmis raidėmis galėjo būti nukaldinta apie 10–13,4 mln. vnt., o pusgrašių su renesansinėmis raidėmis – apie 5–6,6 mln. vnt. Didesnis kiekis randamų monetų yra ir denarų su gotikine A raide. Šie dviejų tipų kiekių skirtumai rodo, kad monetos su gotikinėmis raidėmis buvo kaldintos arba ilgesnį laiką, arba buvo didesnė jų emisija. Jei laikysimės nuomonės, kad per visą kalyklos veikimo laikotarpį (nuo 1495 m.) kasmet pusgrašių buvo nukalamas panašus kiekis (apie 0,8–1 mln.), tai monetos su gotikinėmis raidėmis galėjo būti kaldinamos apie 8 m., o su renesansinėmis – apie 4 m. Iš čia išplauktų, kad pusgrašius su gotikinėmis raidėmis reikėtų datuoti 1495–1503 m., o su renesansinėmis – 1503–1506 m.

Apibendrinant visas išsakytas mintis ir atliktus skaičiavimus, galima teigti, kad Vilniaus kalyklos veiklos pradžia buvo 1495 m. Iki 1506 m. pusgrašių nukaldinta apie 15–20 mln. (gotikinių – apie 10–13,4 mln., renesansinių – apie 5–6,6 mln.). Pusgrašių išvaizda galėjo pasikeisti apie 1503 m. Matyt, tuo pačiu metu buvo pakeista ir denarų išvaizda. Pastarųjų galėjo būti nukaldinta apie 45–50 mln. vnt.

Po Aleksandro mirties Lenkijos ir LDK valdovu išrenkamas jo brolis Žygimantas Senasis (1506–1548). Jo valdymo metais pirmosios monetos pradėtos kaldinti Krokuvėje 1507 m. Čia su pertraukomis buvo kaldinamos lenkiškos monetos: denarai, pusgrašiai, ternarai (3 denarai), grašiai, trečiokai (3 grašiai), šeštakai (6 grašiai), dukatai. Monetas kaldino ir miestų kalyklos Gdanskas (1524–1548) ir Elbingas (1530–1540), o Torūnėje (1528–1535) kaldintos monetos buvo skirtos vasalinei Prūsijai. LDK monetos Vilniuje

1 lentelė

Aleksandro LDK monetų kiekis lobiuose ir galimas tiražas

Nominalas	Monetų kiekis Lietuvos lobiuose*											Senkapių radiniai	Galimas tiražas, mln. vnt.
	Nr. 27	Nr. 35	Nr. 37	Nr. 43	Nr. 44	Nr. 49	Nr. 52	Nr. 53	Nr. 62	Nr. 72	bendras kiekis		
Pusgrašiai Gotikiniai (1495–1503)	408	76	26	40	8	30	23	43	83	201	938 (67%)	27 vnt. (5,2%)	~10–13,4
Mišraus tipo Renesansiniai (1503–1506)	14	5	–	1	–	1	2	2	–	5	30 (33%)		
Pusgrašiai (1495–1506)	594	118	33	60	17	34	86	63	111	312	1 428	27 vnt. (5,2%)	~15–20
Procentais, palyginti su Žygimanto Senajo pusgrašiais	41,7	38,1	40,2	48	36,1	28,3	37,2	39,8	37	41,3	38,77%		
Denarai (1495–1506)	–	–	11	–	–	–	–	–	–	–	489 vnt. (94,7%)		~45–50

* Lobių numeriai iš [9].

pradėtos kaldinti 1508 m. Čia iki 1529 m. buvo kaldinami pusgrašiai, o 1535–1536 m. – grašiai.

Numizmatinėje literatūroje yra bendra nuomonė, kad Vilniaus kalykla pradėjo veikti 1508 m., tačiau tikslių rašytinių šaltinių apie kalyklos veiklos pradžią neturime. Ši data pasirinkta todėl, kad ant visų datuotų Žygimanto Senajo pusgrašių šie metai yra seniausi. Iš Naugarduko seimo nutarimo yra žinoma, kad iki 1508 m. birželio 5 d. Vilniaus kalykla dar neveikė [21, p. 115, Nr. VII b]. 1508 m. pusgrašiai yra labai retos monetos (žinomi vos keli vienetai), tad, matyt, šios monetos pradėtos kaldinti pačioje metų pabaigoje. Taigi ir pačios kalyklos veiklos pradžią reikėtų datuoti 1508 m. antroje pusėje. Iš išlikusio atsiskaitymo kvito yra žinoma, kad 1509 m. vasario 9 d.–1510 m. rugpjūčio 24 d. monetų kaldinimui buvo sunaudota 13 619,75 lietuviškų ilgųjų sidabro [4, p. 70; 6, p. 30]. Iš šio kiekio galėjo būti nukaldinta apie 5,4 mln. pusgrašių. Lietuvoje rastų lobių duomenimis, 1509–1510 m. pusgrašiai sudaro 19,65 procento visų 1508–1529 m. nukaldintų pusgrašių kiekio. Iš to būtų galima daryti prielaidą, kad iš viso nukaldinta apie 28–30 mln. vnt. pusgrašių. Tai patvirtina anksčiau literatūroje skelbtus skaičius [4, p. 70]. Ankstesnė nuomonė, kad 1508–1529 m. nukaldinta 44 534 768 vnt. pusgrašių, nepasitvirtino [15, p. 12]. Šis pusgrašių kiekis buvo gautas skaičiuojant tik 1508–1509 m. pusgrašių dalį, kuri sudaro 12,8 procento, nes nebuvo tiksliai žinoma, kokį laiko tarpą apima atsiskaitymo kvitas. Monetų lobių sudėtis (palyginti su Žygimanto Augusto pusgrašių kiekiu) nepatvirtina, kad Žygimanto Senajo LDK pusgrašių emisijos dydis galėjo būti apie 28–30 mln. Žygimanto Senajo pusgrašiai sudaro 28,5 procento Žygimanto Augusto pusgrašių kiekio, Žygimanto Augusto pusgrašių emisija sudarė apie 60 mln. vnt. (žr. toliau), tad Žygimanto Senajo bus tik apie 17,1 mln. vnt. Šie skaičiai rodo, kad radinių duomenys ne visada gali būti patikimi, ypač kai lyginamos dviejų skirtingų valdovų monetos. Bendras nukaldintų Žygimanto Senajo pusgrašių kiekis galėjo siekti nuo 25 iki 30 mln. vnt. 2 lentelėje pateikta Žygimanto Senajo pusgrašių kiekis lobiuose, galimas jų kasmetinis tiražas ir žinomos monetų atmainos.

Žygimanto Senajo LDK grašių, matyt, buvo nukaldintas nedidelis kiekis, nes šių monetų randama palyginti retai. Lietuvos lobiuose jų aptikta 17 vnt. [9, p. 45, 65, 81].

6 pav. Gdanskas. Žygimantas Senasis. Grašis. 1538 m. Ø 22,4 mm, P – 1,80 g (Matelių lobis, Molėtų r., NL 38–473)

2 lentelė

Žygimanto Senojo LDK pusgrašių kiekis lobiuose ir galimas tiražas

Data	Monetų kiekis, %*	Pusgrašių kiekis Lietuvos lobiuose													Atmainos***	Galimas tiražas, mln. vnt.	
		Nr. 27	Nr. 35	Nr. 37	Nr. 43	Nr. 44	Nr. 49	Nr. 52	Nr. 53	Nr. 62	Nr. 72	Merkinė**	bendras kiekis, vnt.	%			
1508	0,22	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,0	2	?
1509	11,86	71	17	6	5	1	–	9	12	25	38	10	194	8,99	14	~2,697	
1510	10,43	78	20	4	8	4	10	15	15	14	48	14	230	10,66	7	~3,198	
1511	10,76	53	19	4	5	3	5	12	6	22	33	22	184	8,53	11	~2,559	
1512	12,73	122	24	6	8	5	11	18	15	12	53	31	305	14,14	20	~4,242	
1513	14,38	99	29	2	11	3	8	19	10	25	55	23	284	13,17	25	~3,951	
1514	10,32	78	27	3	6	3	5	16	5	18	41	21	223	10,34	7	~3,102	
1515	3,51	36	5	4	3	1	5	5	3	7	16	15	100	4,63	9	~1,389	
1516	0,55	15	1	–	–	1	2	1	2	1	3	4	30	1,39	18	~0,417	
1517	2,20	13	1	–	–	–	2	3	1	4	5	2	31	1,43	8	~0,429	
1518	3,06	45	6	1	1	–	8	1	1	5	18	2	88	4,08	25	~1,224	
1519	3,44	43	6	–	3	1	7	7	3	11	32	12	125	5,79	24	~1,737	
1520	4,69	39	2	1	2	1	7	9	7	4	18	6	96	4,45	26	~1,335	
1521	3,54	33	8	1	1	2	3	4	2	5	18	14	91	4,22	29	~1,266	
1522	1,87	21	3	–	4	1	–	2	–	2	11	3	47	2,18	21	~0,654	
1523	1,54	17	3	–	1	1	3	4	1	1	10	2	43	1,99	15	~0,597	
1524	0,44	11	–	–	2	–	1	–	1	–	2	3	20	0,92	9	~0,276	
1525	0,44	9	–	1	1	–	–	–	–	2	8	4	25	1,16	7	~0,348	
1526	1,10	6	1	–	1	1	–	–	–	–	3	–	12	0,55	3	~0,165	
1527	0,11	5	2	–	1	1	2	–	1	–	3	–	15	0,69	13	~0,207	
1528	0,33	9	1	–	–	–	–	1	–	1	3	–	15	0,69	9	~0,207	
1529	0,11	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	0,04	4	~0,012	
100% (911 vnt.)															2 156	~25–30 mln.	

*Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos lobių duomenys iki 1984 m. pagal [15].

**Duomenys neskelbti.

***Atmainos pateiktos pagal [12].

Be Vilniaus kalykloje kaldintų monetų, LDK apyvaroje buvo ir kitų kraštų – Lenkijos, Prūsijos, Silezijos monetų bei Čekijos Prahos grašių, kaldintų dar XV a. pradžioje. Daugiausia iš jų buvo lenkiškų monetų.

Jau anksčiau minėta, kad lenkiški Aleksandro pusgrašiai Lietuvos lobių sudėtyje sudaro apie 15 procentų to paties valdovo LDK pusgrašių. Tiek pat procentų sudaro ir Jono Albrechto pusgrašiai. Žygimanto Senojo lenkiški pusgrašiai (1507–1511 m.) sudaro apie 18 procentų pastarojo valdovo LDK pusgrašių kiekio [9, p. 32, 34, 40, 45, 47–48, 52–53, 65]. Lenkiškų Žygimanto Senojo grašių rasta 39 vnt. [9, p. 32, 37, 40, 42, 45, 48, 52, 65]. Miestų kalyklų monetų LDK apyvaroje buvo nevienodas kiekis. Gdanskos kalyklos grašių lobiuose rasta 42 vnt. [9, p. 32, 36, 40, 42, 45, 47, 52, 54, 63], o Elbingo – 12 vnt. [9, p. 32, 40, 47, 52, 63]. Tai lėmė šių monetų nevienodas emisijos kiekis. Daugiausia grašių buvo nukaldinta Torūnėje, skirtų Lenkijos vasalui Prūsijai. Šių monetų emisija (1528–1535 m.) sudarė apie 17,7 mln. vnt. [13, p. 21–22]. Lietuvos lobiuose jų rasta taip pat daugiausia – 76 vnt. [9, p. 32, 42, 43, 45, 47, 50, 52]. Lietuvoje rastų grašių dalį palyginę su paskelbtais Lenkijos, Slovakijos ir Vengrijos lobių duomenimis, matysime daug panašumų [17, p. 73, 4 lentelė] (žr. 3 lentelę). Šie procentai leidžia nustatyti emisijų dydžius. Apie LDK grašių radinius duomenų nebuvo pateikta. Lietuvoje LDK grašiai sudaro 9,4 procento visų Žygimanto Senojo grašių. Iš čia išeity, kad Vilniaus monetų kalykloje nuo 1535 m. iki 1536 m. birželio mėn. galėjo būti nukaldinta apie 3–4 mln. vnt. šių monetų.

3 lentelė

Žygimanto Senojo grašių dalis lobiuose ir jų galimas tiražas

Lobiai	Grašių kiekis, vnt.	Grašių kiekis, %				
		Lenkijos	Gdanskos	Elbingo	Prūsijos	LDK
Lenkijoje	951	26,39	16,51	3,79	53,31	–
Slovakijoje ir Vengrijoje	2079	27,07	23,67	8,75	40,51	–
Lietuvoje*	169	23,00	24,80	7,10	44,90	–
Vidurkis		25,48	21,66	6,50	46,24	–
Galimas tiražas, mln.		~9,7	~8,3	~2,5	17,7	~3–4
Lietuvoje**	186	20,90	22,50	6,40	40,80	9,40

*Be LDK monetų.

**Su LDK monetomis.

7 pav. Prūsija. Žygimantas Senasis. Grašius. 1529 m. Ø 23,7 mm, P – 1,90 g (Matelių lobis, Molėtų r., NL 38–479)

Daug mažiau Lietuvoje aptikta smulkiusių nominalų monetų – denarų ir šilingų. Lenkiškas denaras buvo rastas tik Alytaus senkapyje, Elbingo denaras – Daučionyse, Kauno r., šilingas – Pernaravos, Kėdainių r., senkapyje, Gdanskos denaras – Argļaičių, Raseinių r., senkapyje, šilingas – Alytaus senkapyje ir Vilniaus žemutinėje pilyje, Prūsijos denaras – Rumšiškių, Kaišiadorių r., senkapyje, šilingas – Skrebinų, Jonavos r., senkapyje ir Varvalių, Kelmės r., lobyje [10, p. 52; 9, p. 16, 24, 28, 150, 172, 184]. Tokį nedidelį rastų šių monetų kiekį galima paaiškinti labai paprastai. Pirmiausia, šių monetų buvo nedidelė emisija (ypač denarų), antra, LDK monetų apyvaroje buvo dar pakankamai didelis kiekis Aleksandro denarų, o šilingai savo dydžiu (19–21 mm), mase (1,24 g) ir kalimo pėda (iš vienos Krokuvos markės kaldintos 159 monetos) buvo labai artimi pusgrašiams, kurie LDK buvo reguliariai kaldinami dideliu kiekiu. Be LDK, Lenkijos ir miestų kalyklų monetų, dabartinėje Lietuvoje bei visoje LDK cirkuliavo didelis kiekis Prūsijos monetų. Nuo 1526 m. Karaliaučiuje buvo atidaryta Lenkijos vasalės Prūsijos hercogystės monetų kalykla. Ši kalykla su Albrechto I Brandenburgiečio (1525–1568) vardu kaldino monetas nuo denarų iki šeštokų. LDK labiausiai paplito grašiai, kaldinti 1529–1548 m. Albrechto I Prūsijos grašiai yra gausiausiai randamos XVI a. pirmos pusės monetos tarp to paties nominalo kitų monetų

8 pav. Prūsija. Albrechtas I.
Grašis. 1544 m. Ø 23,7 mm,
P – 2,01 g (Vilnius, Trakų g. 9,
GRD 63760)

9 pav. Svidnica. Liudvikas II.
Pusgrašis. 1520 m. Ø 18,7 mm,
P – 0,89 g (Matelių lobis,
Molėtų r., NL 38–452)

10 pav. Ryga. Hermanas fon
Briugenėjus. Šilingas. 1540 m.
Ø 19,5 mm, P – 0,92 g (Pagie-
galos senkapis, Panevėžio r.,
AR 51:10)

(vien lobiuose jų aptikta daugiau kaip 200 vnt. [9, p. 28–67]). Didelė dalis Prūsijos grašių į LDK pateko ir Žygimanto Augusto valdymo metais. Šios monetos kompensavo tokio pat nominalo monetų trūkumą LDK. Kitų nominalų Prūsijos monetų – denarų ir šilingų – Lietuvoje randama nedaug. Po vieną denarą buvo rasta Kaune [8, p. 17], Zapyškyje, Kauno r. [14, p. 446], Mažeikių, Šiaulių r., senkapyje [10, p. 111]. Šilingas buvo aptiktas Vilniaus žemutinėje pilyje ir trys šilingai – Mažeikių, Šiaulių r., senkapyje [10, p. 111, 112, 114]. Kaip jau minėta anksčiau, šių nominalų monetų atitikmenų LDK buvo pakankamai.

Kitos gausiai LDK cirkuliuavusios užsienio monetos buvo Čekijos ir Vengrijos karaliaus Liudviko II (1516–1526) Silezijoje, Svidnicos mieste, 1517–1528 m. labai dideliu kiekiu kaldinti pusgrašiai. Šios monetos savo išvaizda, mase ir praba buvo panašios į lenkiškus pusgrašius. Todėl iškart po jų pasirodymo šios monetos pasklido visoje Lenkijoje, o iš čia pasiekė ir LDK. Tiesa, Svidnicos pusgrašių masė buvo šiek tiek mažesnė, o sidabro praba prastesnė nei lenkiškų, todėl šių monetų plitimas sukėlė didelį nepasitenkinimą Lenkijos diduomenės sluoksniuose. Jau 1518 m. kovo 21 d. Žygimantas Senasis uždraudė priiminėti šias monetas [26, p. 169], tačiau tai nepadėjo, todėl 1524 m. Piotrkovo seime dėl šių monetų plitimo dešimčiai metų net buvo uždaryti visi prekybiniai keliai, vedantys į Sileziją. Tačiau ir tai nedavė rezultato. 1527 m. Krokuvos seimas įpareigojo Krokuvos monetų kalyklą supirkinėti iš gyventojų Silezijos pusgrašius po 5 lenkiškus denarus už vieną, bet tai nebuvo vykdoma. Silezijos monetų išėmimas buvo pratęstas iki 1528 m. birželio 26 d., o supirkimo kaina padidinta iki 8 denarų (lenkiškas pusgrašis buvo lygus 9 denarams). Buvo padidintas ir supirkimą vykdančių vietų skaičius, supirkinėjimai vyko ir LDK [26, p. 169–170]. Tačiau Svidnicos pusgrašių išplitimo problema taip ir nebuvo išspręsta. Šių monetų cirkuliacijos kiekį parodo 1546–1547 m. LDK (Brešte, Gardine, Kaune, Lucke, Moziryje, Polocke, Šiauliuose) supirktų Svidnicos pusgrašių kiekis – 3 071 250 vnt. (Kaune buvo supirktas 624 375 vnt., Šiauliuose – 573 750 vnt.) [5, Nr. 3, p. 39]. Paskutinį kartą dokumentuose Svidnicos monetos minimos 1562 m., dėl jų perlydimo Vilniaus monetų kalykloje trečiokams ir šeštokams kaldinti [5, p. 39]. O Lietuvoje randamuose lobiuose šių monetų aptinkama net XVII a. pirmoje pusėje datuojamuose monetų lobiuose [9, p. 53, 54, 68]. Svidnicos pusgrašiai, palyginti juos su Jono Albrechto, Aleksandro ir Žygimanto Senojo lenkiškais pusgrašiais kartu paėmus, sudaro nuo 5,5 procento iki 32 procentų (vidutiniškai apie 17,2%).

Dabartinėje šiaurinėje Lietuvoje gausiai randama ir Livonijos ordino monetų – šilingų, kaldintų XVI a. ketvirtą–penktą dešimtmetį Rygoje, Revelyje (dab. Talinas) ir Dorpate (dab. Tartu). Šios monetos aktyviai cirkuliuojo visame šiauriniame LDK pasienyje, besiribojančiame su to meto Livonijos ordinu. Šilingai čia pateko prekybinių santykių metu ir vietos gyventojų buvo naudojami vietoj pusgrašių, nors jie ir buvo lengvesni (masė apie 1 g). Livonijos šilingų daugiausia rasta senkapiuose – 43 vnt. (Rygos – 26, Revelio – 12, Dorpato – 3), tik 1 lobyje ir 3 pavieniai Kaune [9, p. 34; 8, p. 16, 18]. Daugiausia šilingų aptinkama Skuodo, Šiaulių, Panevėžio ir Rokiškio r. teritorijose bei šiauriau jų. Tačiau randama jų ir piečiau. Pietinė riba siekia Šilalės, Raseinių ir Kėdainių r. bei Kauną. Daugiausia Lietuvoje aptinkama Hermano fon Briugenėjus (1535–1549) Rygos bei Revelio šilingų, kaldintų 1535–1549 m. (rasta daugiau kaip po dešimt). Vėlyviausia rasta moneta – Henriko fon Galeno (1551–1557) 1556 m. šilingas [10, p. 196]. Didžioji Livonijos ordino monetų dalis į LDK pateko per labai trumpą laiką – ketvirtą–penktą dešimtmetį, kai Vilniaus monetų kalykloje buvo nustota kaldinti pusgrašius (1529 m.), o 1545 m. atnaujinus jų gamybą, nebuvo nukaldintas dar pakankamas jų kiekis. LDK pradėjus masinę pusgrašių emisiją, neliko Livonijos ordino šilingų poreikio. Nors šilingai dar buvo kaldinti iki 1563 m., tačiau Lietuvoje beveik visos rastos monetos datuojamos tik iki XVI a. penkto dešimtmečio vidurio (1546 m.).

2. 1545–1575 m. (Žygimantas Augustas)

1544 m. Žygimantas Senasis LDK valdymą perleido savo sūnui Žygimantui Augustui, nuo 1548 m. tapusiam ir Lenkijos karaliumi. Jo valdymo metais Lenkijoje buvo nustota kaldinti lenkiškas monetas. Veikė tik miestų – Gdansko, Elbingo ir Vschovo – kalyklos (paskutinės dvi nedideliais kiekiais kaldino tik denarus). Daugiausia Žygimanto Augusto monetų nukaldinta Vilniaus monetų kalykloje. Čia nuo 1545 m. iki 1571 m. nukaldinta net 13 nominalų LDK monetų (nuo obolų iki portugalų (10 dukatų)). Taip pat 1564 m. čia buvo kontrasignuojamos Ispanijos karalių Karolio V (1519–1556) ir Pilypo II (1556–1598) Neapolio ir Sicilijos monetos. 1566 m. LDK monetos kaldintos ir Tikocino (dab. Baltstogės vaivadija, Lenkija) kalykloje. Čia buvo kaldinami pusgrašiai ir grašiai.

Iš šio laikotarpio monetų Lietuvoje dažniausiai randama Vilniaus monetų kalykloje ilgiausiai kaldintų pusgrašių (1545–1565 m.). Gana dažnai pasitaiko ir dvidenarių bei denarų. Rečiau lobiuose aptinkama grašių (ypač LDK kaldinimo pėdos), trečiokų, dar rečiau – ketvirtokų (4 grašiai) (2 rasti Vanagų, Trakų r.; 4 – Senosalio, Vilniaus r.; 1 – Kauno lobiuose; 1 – Stungiuose, Jonišchio r.). Pastarosios monetos buvo skirtos prekybai su Lenkija, tad daug didesnis kiekis šių monetų yra rastas Vidurio Europos valstybėse. Retai randama monetų – obolų (žinoma 12 monetų – po 1 rasta Alytaus; Gėlūvos, Raseinių r.; Jakštaičių, Šiaulių r.; Kavarsko, Anykščių r.; Kernavės, Širvintų r.; Pagiegalos, Panevėžio r.; Ruklių, Utenos r.; Rumšiškių, Kaišiadorių r.; Tauragnų, Utenos r., senkapiuose; Seredžiuje, Jurbarko r., ir 2 Vilkijoje, Kauno r.), dar retesni radiniai yra antrokai (2 grašiai) (1 rastas Vanagų, Trakų r., lobyje) ir kontrasignuotos pusės talerio bei talerio vertės Ispanijos karalių monetos (po 1 rasta Šventininkų, Trakų r.; Senosalio, Vilniaus r., ir Kauno lobiuose). Auksinių LDK monetų radinių turime tik už Lietuvos ribų. Randamų monetų kiekį dažniausiai nulemia jų emisijų dydis. Tačiau nežinoma, kiek buvo nukaldinta kiekvieno nominalo Žygimanto Augusto monetų. Yra išlikusių duomenų tik apie tam tikrų laikotarpių kai kurių nominalų monetų emisijų dydžius. Remdamiesi jais ir randamų monetų kiekiu, galime apskaičiuoti ir kitų monetų emisijos dydžius.

Žinoma, kad 1550–1554 m. pusgrašių nukaldinta 3 627 571 vnt. [6, p. 67]. Šių metų pusgrašiai lobiuose sudaro 6,42 procento (žr. 4 lentelę). Iš čia išplauktų, kad bendras nukaldintų (1545–1566 m.) pusgrašių kiekis turėtų būti 56 504 221 vnt. Jeigu pamėgintume bendrą emisijos dydį apskaičiuoti atskirai pagal kiekvieną mums žinomą tam tikrų metų (nuo 1550 m. iki 1554 m.) emisijos dydį ir dalį, rastą lobiuose, gautume, kad bendras emisijos dydis svyruoja nuo 48 iki 61 mln. vnt., o vidurkis – apie 54 mln. Tad pagal visus mūsų turimus skaičius galime daryti prielaidą, kad Žygimanto Augusto LDK pusgrašių buvo nukaldinta nuo 50 iki 60 mln. vnt. Kiekvienų metų Žygimanto Augusto pusgrašių kiekį lobiuose ir galimą tiražą matome 4 lentelėje.

Kitas monetų nominalas, apie kurio emisijų dydį išlikę daugiau žinių, yra denaras. Žinoma, kad 1550–1554 m. šių monetų buvo nukaldinta 5 688 160 vnt. [6, p. 63]. Radiniuose šio laikotarpio denarai sudaro 5,99 procento (žr. 5 lentelę). Tad bendras nukaldintų denarų kiekis yra apie 95 mln. vnt. Tačiau mūsų turimi radinių procentiniai duomenys dėl per mažo žinomo monetų kiekio yra labai nevienodi ir neatitinka žinomų tiražų kiekio, tad galimos paklaidos. Kad sužinotume, kurie procentiniai duomenys yra teisingiausi, penkerių metų procentinių radinių duomenų ir tiražų santykį suskirstykime į artimas grupes. Jų gautųsi trys – 1) 1550 m. ir 1554 m., kai bendras tiražas yra 66 mln. vnt., 2) 1551 m. ir 1553 m. – 203 mln. ir 3) 1552 m. – 355 mln. vnt. Matyt, teisingiausi procentiniai duomenys bus pirmos grupės. Tad denarų galima emisija yra nuo 54 (pagal 1550 m.) iki 66 mln. vnt. (pagal 1554 m.). Kyla klausimas, ar galėjo būti tokia didelė denarų emisija, prilygstanti pusgrašiams, nes daugelis autorių šias monetas laiko retomis. Matyt, galėjo, nes pusgrašių per tą patį laikotarpį (1550–1554 m.) buvo nukaldinta mažiau – tik 3,6 mln. (santykis 1,5:1), ir tai sudaro 6,4 procento bendro

11 pav. LDK. Žygimantas Augustas. Pusgrasius. 1563 m. Ø 19,2 mm, P – 1,17 g (Vilnius, Dominikonų g. 4, N 20345)

12 pav. LDK. Žygimantas Augustas. Denaras. 1556 m. Ø 12,5 mm, P – 0,28 g (Vilnius, Valdovų rūmai, GRD 90737)

13 pav. LDK. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570 m. Ø 14,7 mm, P – 0,62 g (Mažeikių senkapis, Šiaulių r., AR 695:70)

4 lentelė

Žygimanto Augusto LDK pusgrašių kiekis lobiuose ir galimas tiražas

Data	Monetų kiekis, %*	Pusgrašių kiekis Lietuvos lobiuose**												Bendras, %	Galimas tiražas, vnt.
		Nr. 27***	Nr. 35	Nr. 37	Nr. 43	Nr. 44	Nr. 49	Nr. 52	Nr. 53	Nr. 62	Nr. 72	bendras kiekis, vnt.	%		
1545	–	5	–	–	–	–	–	2	3	–	–	5	0,15	0,07	~0,038 mln.
1546	1,28	38	7	2	6	2	5	6	7	4	26	65	2,04	1,66	~0,906 mln.
1547	5,92	111	22	5	8	8	10	18	14	21	60	166	5,22	5,57	~3,041 mln.
1548	3,54	149	21	2	7	9	10	14	17	25	57	162	5,09	4,31	~2,353 mln.
1549	4,94	113	16	4	9	7	11	6	8	20	43	124	3,89	4,41	~2,407 mln.
1550	3,84	106	15	2	2	4	7	13	12	8	22	85	2,67	3,25	1 995 116
1551	2,20	29	7	1	–	2	3	2	3	5	16	39	1,22	1,71	832 243
1552	1,10	12	3	–	4	3	4	5	–	4	5	28	0,88	0,99	546 478
1553	0,24	2	2	–	–	–	1	1	1	2	2	9	0,28	0,26	140 143
1554	0,30	–	1	–	–	–	–	–	1	–	2	4	0,12	0,21	113 591
1555	0,97	–	3	–	–	1	3	6	4	11	9	37	1,16	1,06	~0,578 mln.
1556	5,00	–	23	2	11	13	25	24	16	18	53	185	5,81	5,40	~2,948 mln.
1557	4,03	–	25	2	11	10	18	13	13	16	47	155	4,87	4,45	~2,429 mln.
1558	7,63	–	18	1	3	6	13	17	10	19	41	128	4,02	5,82	~3,177 mln.
1559	12,58	–	44	5	7	16	30	44	17	27	92	282	8,86	10,72	~5,853 mln.
1560	11,72	–	52	5	11	24	27	48	33	45	110	355	11,16	11,44	~6,246 mln.
1561	12,88	–	44	8	14	27	38	36	30	41	104	342	10,75	11,81	~6,448 mln.
1562	5,19	–	35	3	11	15	20	24	16	24	98	246	7,73	6,46	~3,527 mln.
1563	5,43	–	49	6	18	12	20	29	19	16	63	232	7,29	6,36	~3,472 mln.
1564	4,15	–	37	18	9	12	18	32	20	22	86	254	7,98	6,06	~3,308 mln.
1565	6,04	–	53	3	15	25	20	34	26	3	91	270	8,49	7,26	~3,963 mln.
1566	0,91	–	–	–	–	1	–	–	1	–	5	7	0,22	0,56	~0,305 mln.
100% (1 637 vnt.)														3 180 vnt.	~50–60 mln.

*Baltarusijos, Lenkijos ir Ukrainos lobų duomenys iki 1984 m. pagal [15].

**Lobų numeriai iš [9].

***Į apskaitą šio lobio monetų kiekis neįtrauktas.

5 lentelė

Žygimanto Augusto LDK denarų kiekis lobiuose ir senkapiuose bei galimas tiražas

Data	Monetų kiekis, vnt. *	Denarų kiekis Lietuvos lobiuose**				Denarų kiekis Lietuvos senkapiuose***		Bendras kiekis		Galimas tiražas, vnt.	
		Nr. 37	Nr. 43	Merkinė	%	vnt.	%	vnt.	%		
1546	–	2	–	1	0,22	1	0,52	4	0,26	~0,4 mln.	
1547	–	1	–	1	0,15	1	0,52	3	0,19	~0,11 mln.	
1548	–	2	–	2	0,29	3	1,57	7	0,45	~0,27 mln.	
1549	–	–	–	5	0,37	1	0,52	6	0,39	~0,23 mln.	
1550	–	1	–	–	0,07	2	1,04	3	0,19	102 609	
1551	–	2	–	–	0,15	–	–	2	0,13	256 200	
1552	–	–	–	–	–	4	2,09	4	0,26	923 179	
1553	–	7	–	–	0,52	2	1,04	9	0,58	1 188 649	
1554	–	9	–	47	4,18	18	9,42	74	4,83	3 217 526	
1555	–	37	1	160	14,79	25	13,08	223	14,5	~8,70 mln.	
1556	6	46	1	175	17,04	26	13,61	254	16,6	~9,96 mln.	
1557	5	36	–	98	10,38	32	16,75	171	11,1	~6,66 mln.	
1558	4	72	1	178	19,05	34	17,80	289	18,8	~11,28 mln.	
1559	5	55	–	318	28,25	27	14,13	405	26,4	~15,84 mln.	
1560	–	5	–	18	1,71	4	2,09	27	1,76	~1,05 mln.	
1563	–	–	–	40	2,98	9	4,71	49	3,20	~1,92 mln.	
		100%									
		(1 341 vnt.)				189		1 530			~55–65 mln.

*Baltarusijos, Lenkijos ir Ukrainos lobų duomenys iki 1984 m. pagal [15].

**Lobių numeriai iš [9].

***Duomenys pateikiami iš [10].

kiekio radiniuose, o denarų iš 60 mln. vnt. (imamas vidurkis) – apie 9 procentus (santykis 1,4:1). Ir tai yra normalu, nes pusgrašiai buvo kaldinti 22 metus, o denarai – tik 16 metų. Taigi denarų per trumpesnę laiką buvo nukaldintas panašus kiekis kaip ir pusgrašių – vidutiniškai apie 55–65 mln. vnt. O šių monetų retumą galima būtų paaiškinti tuo, kad denarai į lobius dėl savo smulkios vertės buvo praktiškai nededami, o senkapių ir senamiesčių medžiagos mes dar turime nedaug. Kiekvienų metų Žygimanto Augusto denarų kiekį lobiuose bei senkapiuose ir galimą tiražą matome 5 lentelėje.

Kitas dažnai pasitaikantis Žygimanto Augusto monetos nominalas yra dvidenaris. Tikslių žinių apie šio nominalo emisijos dydžius neturime. Turime žinių tik apie dvi monetų kaldinimo sutartis: 1569 m. spalio 12 d. – 2,3 mln. vnt. dvidenariams nukaldinti ir 1570 m. balandžio 10 d. – 4,7 mln. vnt. Pagal monetų pasiskirstymą radiniuose apskaičiuojama, kad 1566 m. nukaldinta 1,82 mln. dvidenarių, 1567 m. – 0,81 mln., 1569 m. – 1,24 mln., 1570 m. – 5,85 mln. vnt. [24, p. 115]. Bendra dvidenarių emisija sudarytų apie 9–10 mln. vnt. Jei būtų nukaldintas toks kiekis dvidenarių, tai šios monetos būtų pakankamai retai aptinkamos, ypač tai pasakytina apie 1567 m. dvidenarius. O radiniuose dvidenarių ir denarų kiekis beveik vienodas (senkapiuose dvidenarių rasta 248 vnt., denarų – 189 vnt.). Lobiuose jų procentiniai santykiai, palyginti su Žygimanto Augusto pusgrašiais, labai įvairuoja – nuo 2 iki 40 procentų, vidurkis – 18 procentų. Šie skaičiai rodo, kad dvidenarių, matyt, buvo nukaldinta daugiau kaip 10 mln. vnt.

Dar iš Vilniaus kalyklos ataskaitų yra žinoma, kad 1545 m. spalio 14 d.–1546 m. gegužės 29 d. nukaldinta 881 204 vnt. obolų ir 375 263 vnt. LDK pėdos grašių [6, p. 61, 71]. Mūsų jau anksčiau minėtų obolų Lietuvoje rasta 12 vnt. (1546 m. – 10 vnt., 1547 m. – 2 vnt.). Grašių aptikta trijuose lobiuose (4 – Matelių, Molėtų r.; 1 – Senasalio, Vilniaus r.; 3 – Skaidiškių, Vilniaus r.) [9, p. 43, 45, 65].

Be gausiai kaldintų LDK monetų, Žygimanto Augusto valdymo metais visoje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje taip pat cirkuliavo ir nemažas kiekis užsienio monetų. Iš užsienio valstybių monetų šį laikotarpį daugiausia apyvartoje buvo jau anksčiau minėtų Svidnicos pusgrašių ir Prūsijos grašių. Lietuvoje cirkuliavo ir nedidelis kiekis Silezijos Legnicos–Brigo kunigaikštystės Frydricho II (1521–1547) grašių, kaldintų 1541–1546 m. pagal lenkų pėdos grašį, ir buvo skirti prekybai su Lenkija. Šios monetos

14 pav. Legnica–Brigas. Frydrichas II. Grašis. 1544 m. Ø 22,5 mm, P – 1,73 g (Pagiegalos senkapis, Panevėžio r., AR 51:15)

6 lentelė

Žygimanto Augusto dvidenarių kiekis lobiuose ir senkapiuose bei galimas tiražas

Data	Monetų kiekis Baltarusijos lobiuose*		Dvidenarių kiekis Lietuvos lobiuose**							Dvidenarių kiekis Lietuvos senkapiuose***		Bendras kiekis, %	Galimas tiražas, mln. vnt.
	Nr. 84	Nr. 86	Nr. 43	Nr. 44	Nr. 52	Nr. 61	Nr. 72	Merkinė	%	vnt.	%		
1566	9	58	–	1	13	1	8	49	13,21	44	17,74	15,47	
1567	6	17	–	–	5	–	2	39	8,44	28	11,29	9,86	
1569	2	31	1	1	9	2	4	75	16,88	34	13,70	15,29	
1570	28	213	2	3	29	1	32	268	61,46	142	57,25	59,35	
Procentais, palyginti su pusgraisiais	27,2	39,6	2	2,4	13		4,2	37					
									100%	248			daugiau kaip 10
									(545 vnt.)				

*Duomenys pateikiami iš [19, p. 224–225].

**Lobių numeriai iš [9].

***Iš [10].

į Lietuvą galėjo patekti kartu su Prūsijos grašiais, nes savo išvaizda nuo jų beveik nesiskyrė. Legnicos–Brigo grašių rasta šešiuose lobiuose (19 vnt.) [9, p. 38, 45, 47, 49, 52, 65]. Šių monetų kaldinimą dar 1542 m. Žygimantas Senasis reikalavo nutraukti [16, p. 49]. O 1544 m. vasario 18 d. Piotrkuvo seime Frydricho II grašiai Lenkijos ir Lietuvos valstybėje buvo uždrausti. Tačiau tai netrukdė toliau šioms monetoms plisti. 1546 m. šie grašiai buvo prilyginti 5 ternarams, t. y. 1 ternaru mažiau už lenkišką grašį. Rasta Lietuvoje ir labai nedideliais tiražais laisvuosiuose miestuose bei Prūsijoje kaldintų smulkiausių monetų – denarų. Elbingo 1556 m. denaras rastas Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje, 1555 m. Alovės, Alytaus r., bei Uliūnų, Panevėžio r., senkapiuose [10, p. 27, 208], Gdansko 1559 m. denaras – Kernavėje, Širvintų r. [10, p. 90], Prūsijos Albrechto 1571 m. denaras – Vilniuje.

3. 1576–XVI a. pab. (Steponas Batoras ir Zigmantas III Vaza)

Po Žygimanto Augusto mirties (1572 m.) Lenkijos ir Lietuvos valstybėje buvo tarpuvaldis. 1573 m. valdovu išrenkamas Prancūzijos princas Henrikas Valua, tačiau soste jis išbūna vos penkis mėnesius. Po antrojo tarpuvaldžio nauju valstybės valdovu karūnuojamas Transilvanijos kunigaikštis Steponas Batoras (1576–1586). Jo valdymo metais buvo atidarytos kalyklos LDK Vilniuje (nuo 1579 m.) ir Lenkijoje (Olkuše nuo 1579 m., Poznanėje ir Marienburge nuo 1584 m.). Monetų kalybą tęsė laisvasis miestas Gdanskas. Nuo 1581 m., prisijungus Livoniją, monetas su Stepono Batoro vardu kaldino ir Ryga. Buvo kaldinamos įvairių nominalų monetos – denarai, šilingai, grašiai, trečiokai, šeštokai, taleriai, dukatai, tačiau dominavo šilingai ir trečiokai. Gdansko ir Rygos kalyklose didesnis kiekis nukaldinta ir grašių.

Po Stepono Batoro mirties į Lenkijos ir Lietuvos valstybės sostą išrenkamas Švedijos princas Zigmantas Vaza, titulavęsis Zigmanto III Vazos vardu. Šio valdovo valdymo metais labai padaugėjo monetų emisijų ir pasirodė įvairių nominalų monetų. Įsteigtos ir naujos monetų kalyklos. LDK ir toliau veikė Vilniaus kalykla (nuo 1589 m.), Lenkijoje – Olkušo ir Poznanės (nuo 1587 m.), Marienburgo (nuo 1592 m.), Vschovo (nuo 1594 m.), Liublino (nuo 1595 m.), Krokuvos (nuo 1598 m.). Toliau veikė Gdansko ir Rygos miestų kalyklos, buvo atidaryta nauja Vschovo miesto kalykla (nuo 1588 m.), kaldinusi tik denarus. Atidaryta ir viena privati monetų kalykla Bydgoščiuje (nuo 1594 m.). Iki XVII a. buvo kaldinami denarai, ternarai, šilingai, grašiai, trečiokai, šeštokai, taleriai, dukatai. Iki naujojo amžiaus pradžios, sprendžiant pagal monetų radinius, nes rašytiniai šaltiniai nežinomi, daugiausia buvo kaldinama trečiokų (šias

15 pav. LDK. Steponas Batoras. Šilingas. 1584 m. Ø 18,9 mm, P–0,91 g (Materiųjų lobis, Molėtų r., NL 38–253)

monetas kaldino 10 kalyklų), šiek tiek mažiau buvo nukaldinta šilingų, dar mažiau – grašių ir šeštokų (daugiausia pastarųjų nukaldinta Marienburgo kalykloje). Kitų nominalų monetų buvo nukaldintas nedidelis kiekis.

Remiantis paskelbtais duomenimis apie šio laikotarpio monetų radinius Lenkijos ir Ukrainos lobiuose [17] bei susumavus tų pačių monetų radinius, paskelbtus Lietuvos lobiuose [9], galime nusakyti, kokios buvo galimos monetų emisijos ir kokių monetų apyvartoje buvo daugiausia.

Lenkijos ir Ukrainos lobiuose tarp Stepono Batoro trečiokų dominuoja trečiokai, kaldinti Vilniaus kalykloje (62,1%). Perpus mažiau rasta Rygos trečiokų, o lenkiškų (kaldinti Olkušo, Poznanės kalyklose) vos 7,7 procento (žr. 7 lentelę). Lietuvos lobių duomenimis, LDK ir Rygos trečiokų kiekis yra panašus – 44,1 ir 48,5 procento, o lenkiškų – 7,3 procento. Šie skaičiai rodo, kad Lietuvoje daugiausia cirkuliavo LDK ir Rygos trečiokų, taip pat, kad Stepono Batoro valdymo metais daugiausia trečiokų nukaldinta Vilniaus bei Rygos monetų kalyklose. Jų nukaldinti kiekiai galėjo būti labai panašūs (apie 46% bendro kiekio), o lenkiškų trečiokų buvo nukaldinta vos 7–8 procentai bendro kiekio. Vilniaus kalykloje trečiokų kiekvienais metais buvo nukaldinamas panašus kiekis, mažiau jų buvo nukaldinta tik pirmais ir paskutiniais šių monetų kaldinimo metais. Rygos kalykloje trečiokai dideliu kiekiu imti kaldinti tik nuo 1583 m.

Zigmanto III Vazos laikais (iki 1600 m.) situacija pasikeitė. Kaip rodo Lenkijos ir Ukrainos monetų lobių medžiaga, lenkiškų kalyklų trečiokai jau sudaro 71,5 procento.

7 lentelė

Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos trečiokų kiekis Lenkijos ir Ukrainos (1) bei Lietuvos (2) lobiuose

Data	Lenkija		LDK		Ryga	
	1	2	1	2	1	2
1579	–	1				
1580	–	–	4	6	–	–
1581	–	2	10	5	–	–
1582	–	–	18	14	–	3
1583	2	–	8	17	3	12
1584	3	1	9	7	3	9
1585	3	–	11	5	11	13
1586	–	6	4	6	14	29
Iš viso, vnt.	8	10	64	60	31	66
Iš viso, %	7,7	7,3	62,1	44,1	30,0	48,5
1588	5	2			8	12
1589	9	12	–	–	13	35
1590	18	10	7	13	18	67
1591	17	16	–	2	13	48
1592	25	23	7	23	13	74
1593	33	40	13	31	11	41
1594	65	65	8	48	13	51
1595	43	37	7	29	16	28
1596	53	63	10	7	21	45
1597	74	83	5	10	22	36
1598	84	104	3	7	12	50
1599	69	80	–	3	3	38
1600	45	47	–	1	5	30
1601	35	24	1	3		
Iš viso, vnt.	575	606	61	177	168	555
Iš viso, %	71,5	45,2	7,5	13,2	20,9	41,4
Visi, vnt.	583	616	125	237	199	621
Visi, %	64,2	41,8	13,7	16,0	21,9	42,1

16 pav. LDK. Steponas Batoras. Trečiokas. 1584 m. Ø 21,9 mm, P – 2,37 g (Senasialio lobis, Vilniaus r., NL 5–24)

17 pav. Ryga. Steponas Batoras. Trečiokas. 1586 m. Ø 20,2 mm, P – 2,42 g (Senasialio lobis, Vilniaus r., NL 5–35)

18 pav. Lenkija. Zigmantas III Vaza. Trečiokas. 1596 m. Poznanė. Ø 21,3 mm, P – 2,44 g (Senasialio lobis, Vilniaus r., NL 5–65)

Tuo tarpu Rygos – 20,9 procento, o LDK – tik 7,5 procento. Lietuvoje rastuose lobiuose taip pat didžiausią kiekį sudaro lenkiški trečiokai (45,2%), tačiau nedaug jiems nusileidžia trečiokai, kaldinti Rygos kalykloje (41,4%). LDK trečiokai sudaro 13,2 procento. Šie skaičiai rodo, kad, kitaip negu Stepono Batoro laikais, dabar apyvartoje daugiausia cirkuliavo lenkiškų kalyklų trečiokai. Tačiau šias monetas kaldino net 7 kalyklos. Lenkijos ir Ukrainos lobių duomenimis, daugiausia buvo nukaldinta Poznanėje (22,5%), Bydgoščiujė (11,3%), Olkuše (8,5%) ir Liubline (apie 7%) [17, p. 81, 5 lentelę]. Tad Zigmanto III Vazos laikais daugiausia trečiokų buvo kaldinama Poznanės ir Rygos monetų kalyklose. Vilniaus monetų kalyklos trečiokų emisijos kiekis buvo apie 3 kartus mažesnis nei abiejų pastarųjų, tačiau tarp visų kalyklų, kaldinusių trečiokus, Vilniaus monetų kalyklos apimtys buvo vidutinės. Daugiausia trečiokų Vilniaus monetų kalykloje nukaldinta 1592–1598 m. Palyginę su Stepono Batoro laikotarpiu, galime pasakyti, kad trečiokų emisijų kiekiai išaugo ir ypač tai pasakytina apie Lenkijos bei Rygos kalyklas. Daugiau monetų nukaldinta ir Vilniaus monetų kalykloje.

Šiek tiek sunkiau yra nustatyti Stepono Batoro šilingų emisijų dalį. Lenkijos ir Ukrainos lobiuose daugiausia rasta Gdansko šilingų (34,1%), toliau – Lenkijos (26,9%), LDK (27,5%) ir Rygos šilingų (11,3%) (žr. 8 lentelę). Lietuvoje daugiausia aptikta LDK (60%), Lenkijos (27,5%), Rygos (10%) ir Gdansko (2,5%) šilingų. Iš šių skaičių matyti, kad Lietuvoje daugiausia cirkuliavo Vilniaus kalyklos monetos, Rygos šilingai sudarė tik dešimtadalį (matyt, tiek jų buvo bendroje Stepono Batoro šilingų emisijoje), o Gdansko šilingai į Lietuvą patekdavo tik atsitiktinai (po 1 monetą rasta Kaune [8, p. 16] bei Kauno lobyje [9, p. 74] ir Alytaus senkapyje [10, p. 24]). Pažymėtina, kad LDK šilingų didesnis kiekis buvo kaldintas nuo 1581 m. iki 1584 m.

Zigmanto III Vazos laikais ir trečiokų, ir šilingų emisijų situacija pasikeičia. Šilingų nekaldina laisvas Gdansko miestas, Vilniaus monetų kalykla savo produkcijos apimtį labai sumažina, o Lenkijoje šilingus jau kaldina 6 kalyklos. Lenkijos ir Ukrainos lobių duomenimis, daugiausia apyvartoje buvo Rygos šilingų (76%). Lenkiški šilingai sudaro 23,6, o LDK – tik 0,3 procento. Lietuvoje rastuose lobiuose Rygos šilingai sudaro net 95,4, lenkiški – 4,2, LDK – 0,28 procento. Šie skaičiai rodo, kad didžiausią šilingų emisiją vykdė Rygos monetų kalykla. Jų emisija sudarė apie 80 procentų visų tuo metu kaldintų šilingų. Vilniaus monetų kalykla, veikusi trumpiau negu Stepono Batoro valdymo metais, šilingų emisiją galėjo sumažinti net 20 kartų, o lenkiškose monetų kalyklose nukaldintų šilingų kiekis padidėjo.

Be jau išsakytų minčių, dar būtų galima atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos teritorijoje monetų apyvartai labai didelę įtaką darė Rygos monetos. Šios monetos, matyt, daugiausia ir buvo skirtos rytinei Lenkijos ir Lietuvos valstybės daliai. Taip pat galima pažymėti, kad, Lenkijos ir Ukrainos lobių duomenimis, Zigmanto III Vazos 1588–1601 m. šilingų emisija sudarė 26,7 procento visų (kaldinti iki 1627 m.) šio valdovo valdymo metais nukaldintų šilingų kiekio. Trečiokų 1588–1601 m. emisija buvo didesnė. Jie sudaro 50 procentų visų nukaldintų trečiokų (kaldinti dar 1616–1625 m.).

Kaip jau minėta, be trečiokų ir šilingų, Stepono Batoro laikais didesnis kiekis buvo nukaldintas ir grašių Gdansko bei Rygos miestų monetų kalyklose. Rygos grašiai Lietuvoje buvo rasti dviejuose lobiuose – Ubiškių, Trakų r., ir Dadotkų, Telšių r. (1581 m. (3 vnt.) ir 1583 m.) [9, p. 41, 48]. Gdansko grašiai rasti penkiuose lobiuose (1578 m. (3 vnt.), 1579 m. (3 vnt.), 1582 m.) [9, p. 42, 43, 47, 52, 63]. Dadotkų lobyje aptikta ir labai reta moneta – LDK 1581 m. grašis [9, p. 48]. Zigmanto III Vazos laikais, be trečiokų ir šilingų, taip pat buvo kaldintas didesnis kiekis ir lenkiškų grašių. Didesne emisija išsiskyrė ir Marienburgo kalykloje kaldinti šeštakai. Lenkiškas grašis (1594 m., Olkušo kalykla) Lietuvoje buvo rastas jau minėtame Dadotkų lobyje [9, p. 48]. Marienburgo kalyklos šeštokų aptikta Dadotkų ir Matelių, Molėtų r., lobiuose (1596 m. (38 vnt.), 1599 m. (12 vnt.), 1600 m. (2 vnt.) [9, p. 47, 64].

19 pav. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1593 m. Ø 18,6 mm, P – 1,22 g (Ruseinių senkapis, Kėdainių r., AR 508:71)

20 pav. Lenkija. Zigmantas III Vaza. Šeštokas. 1596 m. Marienburgas. Ø 27,7 mm, P – 4,63 g (Matelių lobis, Molėtų r., NL 38–589)

8 lentelė

Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos šilingų kiekis Lenkijos ir Ukrainos (1) bei Lietuvos (2) lobiuose

Data	Lenkija		LDK		Gdanskas		Ryga	
	1	2	1	2	1	2	1	2
1577					6	–		
1578					15	–		
1579	–	–	–	–	51	–		
1580	5	–	–	–	–	–		
1581	–	1	23	15	9	–		
1582	16	2	15	7	25	1	14	1
1583	16	2	34	–			–	–
1584	13	2	20	2	8	–	5	–
1585	25	3	–	–			6	2
1586	15	1					13	1
Iš viso, vnt.	90	11	92	24	114	1	38	4
Iš viso, %	26,9	27,5	27,5	60,0	34,1	2,5	11,3	10,0
1588	26	2					21	3
1589	37	4	2	1			36	8
1590	21	2	–	–			32	4
1591	14	2	–	–			20	12
1592	78	2	3	–			24	11
1593	15	1					59	24
1594	5	–					62	19
1595	2	–					84	16
1596	52	–					90	29
1597	10	–					84	31
1598	6	–					92	31
1599	17	–					112	50
1600	6	2					194	70
1601	23	–					94	27
Iš viso, vnt.	312	15	5	1			1 004	335
Iš viso, %	23,6	4,2	0,3	0,28			76,0	95,4
Visi, vnt.	402	26	97	25	114	1	1 042	339
Visi, %	24,2	6,6	5,8	6,4	6,89	0,25	62,9	86,7

21 pav. Kuršas. Gotardas Ketleris. Dvidenaris. 1579 m. Ø 14,1 mm, P – 0,49 g (Vilnius, Dominikonų g. 4–6, N 20335)

Be vietinių monetų, Lietuvos teritorijoje labai svarbus vaidmuo monetų apyvartoje teko Lenkijos ir Lietuvos valstybės vasalai (nuo 1562 m.) – Kuršo kunigaikštystei. Šios kunigaikštystės kai kurių monetų emisijos ir radiniai Lietuvoje jau buvo skelbti [11; 23]. Kuršo kunigaikštystė savo monetas pradėjo kaldinti 1575 m. Tai buvo Gotardo Ketlerio (1562–1587) Mintaujoje (dab. Jelgava) kaldinti šilingai. Monetos buvo skirtos Livonijai, tačiau šių iki 1577 m. kaldintų monetų Lietuvoje (daugiausia šiaurinėje dalyje) rasta 20 vnt. (1 lobyje, 8 senkapiuose ir 11 pavienių) [23, p. 136, 138–141]. Šilingai į Lietuvą pateko jau vėliau (po 1580 m.), kai pačioje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje imta kaldinti tokios pat masės bei prabos šilingus. Kur kas svarbesnis vaidmuo Lietuvoje teko Gotardo Ketlerio 1578–1579 m. Mintaujoje kaldintiems dvidenariams. Šios monetos buvo skirtos LDK apyvartai. Jos buvo labai panašios į Žygimanto Augusto dvidenarius (tiek išvaizda, tiek ir dydžiu, mase bei praba), skyrėsi tik data ir monograma. Ilgą laiką numizmatai šias monetas net ir vadino LDK Stepono Batoro dvidenariais. Kuršo dvidenarių turėjo būti nukaldinta už 30 000 sidabro ilgujų, arba apie 35 mln. vnt. [11, p. 6–7]. Ar tai buvo įgyvendinta, duomenų neturime. Kuršo dvidenarių Lietuvoje randama daugiausia iš visų šios kunigaikštystės monetų. Lobiuose jų aptikta 16 vnt., senkapiuose – 46 vnt. ir 9 pavieniai radiniai [23, p. 136, 138–141]. Pačioje XVI a. pabaigoje į Lenkijos ir Lietuvos valstybės monetų apyvartą pateko ir Kuršo trečiokai,

kaldinti 1596–1600 m. Frydricho Ketlerio (1587–1642) ir Vilhelmo Ketlerio (1587–1616). Lobiuose rasti 4 Vilhelmo Ketlerio ir 6 Frydricho Ketlerio trečiokai [23, p.137, 138]. Šios monetos Lietuvoje išskirtinio vaidmens neatliko. Toks pat nedidelis šių trečiokų kiekis randamas ir užsienio valstybėse.

Iš Lenkijos ir Lietuvos valstybės vasalo – Prūsijos šio laikotarpio monetų į Lietuvą pateko jau labai nedidelis kiekis. Lietuvos lobiuose pasitaiko tik šios valstybės Georgo Frydricho (1573–1604) grašiai (3 lobiuose rasti 6 vnt.) [9, p. 45, 48, 53]. Šios monetos atitiko vietinius grašius. Tokį nedidelį Prūsijos monetų kiekį galima paaiškinti nedidelėmis monetų emisijomis bei pakankamu kiekiu kaldintų savų monetų.

Iš kitų užsienio valstybių monetų pirmiausia reikia paminėti Vengrijos denarus. Šių monetų gana gausiai pasitaiko XVII a. pradžios monetų lobiuose. Tačiau daugiausia jos datuojamos XVI a. antroje pusėje. Lobiuose, senkapiuose ir pavienių daugiausia rasta Ferdinando I (1526–1564) – 16 vnt., Maksimiliano II (1564–1576) – 15 vnt. ir Rudolfo II (1576–1608) – 18 vnt. denarų. Šios monetos į LDK pateko po 1580 m. ir buvo naudojamos vietoj šilingų (to meto rašytiniuose šaltiniuose jos ir vadinamos šilingais), nors buvo dvigubai už juos lengvesnės (šilingai svėrė 1,13 g, denarai – 0,56 g), bet sidabro jose buvo daugiau nei dvigubai daugiau (Stepono Batoro šilinguose – 0,204 g, o denaruose – nuo 0,28 iki 0,24 g sidabro). Šių monetų legalią apyvartą 1588 m. nustatė Seimo konstitucija [18, p. 29]. Vengrijos denarų patekimo laikotarpis į LDK buvo labai trumpas (paskutinis žinomas denaras datuojamas 1613 m.). Šių monetų patekimas į Lenkijos ir Lietuvos valstybę yra susijęs su sidabro (kaip žaliavos) bei vietinių monetų trūkumu. XVII a. pradžioje masiškai pradėjus kaldinti šilingus, nebuvo Vengrijos denarų poreikio. Tuo tarpu paskutiniais XVI a. dešimtmečiais Lenkijos ir Lietuvos valstybei pinigų reformoms vykdyti labai reikėjo metalų, o pagrindiniai jų importuotojai buvo Vokietijos žemės bei Vengrija. Pastarojoje daugiausia buvo kaldinami denarai.

Kitų užsienio kraštų monetų XVI a. pabaigoje Lietuvoje cirkuliavo labai nedidelis kiekis. Paminėtinos iš šiaurės patekusios laisvojo Rygos miesto (1562–1581) monetos – šilingai (po 1 rasta Alytaus, Griežės, Mažeikių r., ir Kivylių, Akmenės r., bei 6 Šapnagių, Akmenės r., senkapiuose [10, p. 18, 69, 93, 191–194]; dvi monetos rastos Vilniuje (šv. Ignoto g. ir Žemutinėje pilyje); taip pat Švedijos monetos – Johano III (1568–1592) 1/2 erės (po 1 rasta Mažeikių, Šiaulių r., bei Skrebinų, Jonavos r., senkapiuose bei Kaune) [10, p. 113, 183; 8, p. 18]. Iš vakarų nedideliais kiekiais patekdavo Vokietijos žemių monetų. Didesnioji jų dalis buvo Brandenburgo-Krosnos Johano (1535–1571) grašiai, kaldinti 1544–1546 m. Šių monetų atsiradimą nulėmė kaimynystė su Lenkija. Grašiai buvo kaldinti pagal lenkų kalimo pėdą ir savo išvaizda buvo labai panašūs į prūsiškus bei Legnicos–Brigo grašius. Brandenburgo-Krosnos 1545 m. grašiai (3 vnt.) rasti Kapiniškių, Varėnos r., ir Dadotkų, Telšių r., lobiuose. Pastarajame dar rasti ir Goslaro bei Hioksterio miestų 1544 m. ir 1550 m. Marijos (pavadinimas kilęs iš monetose atvaizduotos Dievo Motinos) grašių bei Miunsterbergo-Elso kunigaikštystės Karolio I 1518 m. grašis [9, p. 36, 47–48]. Daug daugiau Vokietijos žemių monetų pateko į LDK jau XVII a. pradžioje. Švedijos ir Vokietijos žemių monetos prilygo Lenkijos ir Lietuvos valstybės grašiams.

Be straipsnyje minėtų smulkių ir vidutinių nominalų monetų, XVI a. apyvartoje buvo ir stambių nominalų monetų – auksinių dukatų. LDK pirmą kartą jie nukaldinti 1547 m. valdant Žygimantui Augustui, o Lenkijoje dar anksčiau – 1532 m. Nors Lenkijos ir Lietuvos valstybėje dukatai ir buvo nukaldinti dar XVI a. pirmoje pusėje, tačiau dėl labai nedidelių jų emisijų (vienoje kalykloje per metus buvo nukaldinama nuo kelių šimtų iki tūkstančio vienetų) šios monetos apyvartoje neatliko jokio vaidmens. Per visą XVI a. pagrindiniu dukatų eksportuotoju buvo Vengrija. Čia dešimtimis tūkstančių kaldinti dukatai dominavo visoje Vidurio ir Rytų Europoje. Dukato vertė visą XVI a. kito – Žygimanto Senojo valdymo laikais jo vertė buvo 45 lenkiški arba 36 LDK grašiai, Žygimanto Augusto valdymo laikais – 54 lenkiški arba 43,5 LDK grašiai,

22 pav. Vengrija. Maksimilianas II. Denaras. 1566 m. Ø 16,0 mm, P – 0,43 g (Velžių lobis, Radviliškio r., NL 52–937)

23 pav. Brandenburger-Krosna. Johanas. Grašis. 1545 m. Ø 22,8 mm, P – 1,73 g (Matelių lobis, Molėtų r., NL 38–632)

24 pav. Vengrija. Ferdinandas I. Dukatas. 1564 m. Ø 22,4 mm, P – 3,55 g (Vilnius, Valdovų rūmai, GRD 91010)

Stepono Batoro valdymo laikais (suvienodinus lenkiško ir LDK grašio vertę) – 56 grašiai, o 1600 m. – 60 grašių [22, p. 97, 101, 106, 110].

Tyrinėti auksinių monetų apyvartą Lietuvoje yra labai sudėtinga, nes trūksta radinių. Turime duomenų tik apie vieną XVI a. lobį, kuriame buvo auksinių monetų ir tai tik iš XVI a. pabaigos. Išdraskytame Kauno lobyje vėlyviausia moneta buvo 1597 m. Šiame lobyje buvo Vengrijos Ferdinando I 1539 m. ir Maksimiliano 1568 m. dukatai, Nyderlandų Jungtinių Provincijų – Olandijos 1588 m., Vakarų Fryzijos 1588 m., 1596 m., Zelandijos 1595 m. ir Utrechto 1596 m., 1597 m. dukatai [1, p. 355]. Kaip matome, šiame lobyje dominuoja Nyderlandų monetos (6 vnt.), kurios į Lenkijos ir Lietuvos valstybės pinigų apyvartą įsilieja XVI a. paskutinį dešimtmetį (Nyderlandų dukatai pradėti kaldinti 1586 m.) [7, p. 138]. Apie XVI a. pabaigos auksinių monetų apyvartą dar galime spręsti ir pagal Barvydžių, Telšių r., monetų lobį, datuojamą 1618 m. [9, p. 54–55]. Šiame lobyje buvo 24 auksinės monetos, daugiausia (17 vnt.) iš jų – Nyderlandų Jungtinių Provincijų dukatų (XVI a. – 12, XVII a. – 5). Be šių monetų, dar buvo aptikta Čekijos 1580 m., Šv. Romos imperijos Reichenšteino 1560 m., nenustatyto miesto 1597 m., Transilvanijos 1532 m. ir 1575 m. bei Vengrijos 1570 m. dukatų. Iš šių lobių matome, kad amžių sandūroje monetų apyvartoje jau ima dominuoti Nyderlandų Jungtinių Provincijų dukatai ir tai trunka du šimtmečius.

Išvados

Remiantis monetų radiniais, negausiais rašytiniais šaltiniais ir pagal tai mėginant rekonstruoti monetų apyvartą dabartinės Lietuvos teritorijoje bei galimas monetų emisijas, galima teigti, kad visą XVI a. LDK, o nuo 1569 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje monetų apyvartoje dominavo vietiniai pinigai. LDK daugiausia buvo Vilniaus monetų kalykloje kaldintų monetų.

Vilniaus kalykla savo veiklą pradėjo 1495 m. Joje iki Aleksandro mirties (1506 m.) galėjo būti nukaldinta apie 15–20 mln. vnt. pusgrašių, denarų – apie 45–50 mln. vnt.

Valdant Žygimantui Senajam, Vilniaus kalykloje nukaldinta nuo 25 iki 30 mln. vnt. pusgrašių, o nuo 1535 m. iki 1536 m. birželio mėn. galėjo būti nukaldinta apie 3–4 mln. vnt. grašių. Be Vilniaus kalykloje kaldintų monetų, XVI a. pirmoje pusėje LDK apyvartoje buvo ir kitų kraštų – Lenkijos, Prūsijos, Silezijos monetų bei Čekijos Prahos grašių, kaldintų dar XV a. pradžioje. Daugiausia buvo lenkiškų monetų. Tarp grašių dominavo Prūsijos monetos. Gausiai LDK cirkuliavo Silezijoje, Svidnicos mieste, 1517–1528 m. labai dideliu kiekiu kaldinti pusgrašiai. Dabartinėje šiaurinėje Lietuvoje gausiai randama ir Livonijos ordino monetų – šilingų, kaldintų XVI a. 4–5 dešimtmečiais.

XVI a. viduryje, valdant Žygimantui Augustui, daugiausia monetų buvo nukaldinama Vilniaus monetų kalykloje. Čia nuo 1545 m. iki 1571 m. nukaldinta net 13 nominalų LDK monetų. Iš šio laikotarpio monetų Lietuvoje dažniausiai aptinkama Vilniaus monetų kalykloje ilgiausiai kaldintų pusgrašių (1545–1565 m.). Šių monetų nukaldinta nuo 50 iki 60 mln. vnt. Panašus kiekis buvo nukaldintas ir denarų (apie 55–65 mln.), nemažas kiekis nukaldinta ir dvidenarių (daugiau negu 10 mln. vnt.). Be gausiai kaldintų LDK monetų, Žygimanto Augusto valdymo metais visoje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje cirkuliavo ir nemažas kiekis užsienio monetų.

Stepono Batoro laikais Lietuvoje daugiausia cirkuliavo LDK ir Rygos trečiokų (jų galėjo būti nukaldinta panašus kiekis) bei Vilniaus kalyklos šilingų, o Rygos šilingai sudarė tik dešimtadalį.

Zigmanto III Vazos laikais situacija pasikeitė, apyvartoje daugiausia cirkuliavo lenkiškų kalyklų trečiokai. Daugiausia trečiokų buvo kaldinama Poznanės ir Rygos monetų kalyklose. Šilingų daugiausia kaldino Rygos monetų kalykla (emisija sudarė apie 80% visų tuo metu kaldintų šilingų). Vilniaus monetų kalykla, veikusi trumpiau negu Stepono Batoro valdymo metais, šilingų emisiją galėjo sumažinti net 20 kartų.

Be vietinių monetų, XVI a. pabaigoje labai svarbus vaidmuo monetų apyvartoje teko ir Kuršo kunigaikštystės monetoms (ypač Gotardo Ketlerio 1578–1579 m. Mintaujoje kaldintiems dvidenariams).

Be smulkių ir vidutinių nominalų monetų, XVI a. apyvartoje cirkuliavo ir stambių nominalų monetos – dukatai. Per visą XVI a. pagrindinis dukatų eksportuotojas buvo Vengrija ir tik amžių sandūroje monetų apyvartoje pradėjo dominuoti Nyderlandų Jungtinių Provincijų dukatai.

XVI a. Lietuvos teritorijoje cirkuliavusių monetų kalyklos

Literatūra

1. Abdulskytė J. *Kauno Benediktinių vienuolyno lobis*//Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. V., 1996, p. 354–356.
2. Aleksiejūnas V. *Hispańsko-Neapolitańskie monety z kontrasygnaturą Zygmunta Augusta*//Pieniądz pamiątkowy i okolicznościowy – wspólnota dziejów – Białoruś–Litwa–Łotwa–Polska–Ukraina. Supraśl 7–9 IX 2000. Materiały z IV Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 2000, s. 61–63.
3. Aleksiejūnas V. *Pirmasis Lietuvos valstybės monetos spaudas*//Liaudies kultūra, 1994, Nr. 1, p. 53.
4. Balčius M., Ivanauskas E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetinė politika, valdant Žygimantui Senajam (1506–1544/48)*//Aktualūs kultūros paminklų tyrinėjimų uždaviniai. Konferencijos pranešimų tezės (Vilnius, 1988 m. spalio). V., 1988, p. 67–76.

5. Grażyński M. *Moneta świdnicka w Polce//Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne (Kraków). 1912, Nr. 3, s. 37–39.*
6. Gumowski M. *Mennica Wileńska w XVI i XVII wieku. Warszawa, 1921.*
7. Ivanauskas E. *Barvydžių lobio (1605/1882 m.) reikšmė auksinių monetų apyvartos Lietuvoje tyrinėjimams//Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. V., 1987, p. 135–141.*
8. Ivanauskas E. *Kauno uoste rastos monetos//Kultūros paminklai, 1995, Nr. 2, p. 14–20.*
9. Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1390–1865 metais. V., 1995.*
10. Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850. V., 2001.*
11. Ivanauskas E. *Nepaprastųjų aplinkybių Kuršo ir Livonijos monetų kalyba 1578–1579 m.//Voruta, 1993, gruodžio 1–8, Nr. 45, p. 6–7.*
12. Ivanauskas E., Douchis R. J. *Coins of Lithuania 1386–1707. V., 1999.*
13. Kopicki E. *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych. Warszawa, 1976, t. II.*
14. Kvizikevičius L. *Žemutinės Panemunės regiono miestelių numizmatinė medžiaga//Lietuvos archeologija. V., 2001, t. 21, p. 431–450.*
15. Mikołajczyk A. *Litewskie monety Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta w obiegu pieniężnym Europy i produkcji menniczej Wilna//Pieniądz i jego obieg na terenie Podlasia i Wielkiego Księstwa Litewskiego od XIV do XVIII wieku. Materiały z sesji. Białystok, 1984, s. 1–25.*
16. Mikołajczyk A. *Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. Łódź, 1980.*
17. Mikołajczyk A. *Rozmiary produkcji menniczej w Polsce za Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Pytania bez odpowiedzi?//Wiadomości numizmatyczne (Warszawa). 1981, z. 2, s. 65–120.*
18. Mikołajczyk A. *Uhorské striebro v polsku na konci 16. a na začiatku 17. storočia//Slovenská numizmatika (Bratislava). 1982, VII, s. 25–37.*
19. Rjabcevič V. N. *Skarby monet z XVI i XVII wieku na terenie obvodu Brzeskiego i Grodzieńskiego Białoruskiej SRR//Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi. Seria numizmatyczna i konserwatorska (Warszawa–Łódź). 1986, Nr. 6, s. 211–239.*
20. Svetikas E. *Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose//Lietuvos archeologija, V., 1995, t. 11, p. 117–151.*
21. Zagórski I. *Monety dawnej Polski. Teksty do tablic. Warszawa, 1977.*
22. Żabiński Z. *Systemy pieniężne na ziemiach Polskich. Wrocław, 1981.*
23. Ivanauskas E. *Монеты митавского монетного двора (Курляндия и Земгалия) в денежном обороте Литвы//Меннице między Bałtykiem a morzem Czarnym. Wspólnota dziejów. Supraśl 10–12 IX 1998. Materiały z III Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 1998, s. 135–142.*
24. Грималаускайте Д. *Монетный двор Вильнюса 1565–1571//Меннице między Bałtykiem a morzem Czarnym. Wspólnota dziejów. Supraśl 10–12 IX 1998. Materiały z III Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 1998, s. 113–117.*
25. Грималаускайте Д., Синчук И. *„Сатирический“ трехгрошевик Сигизмунда Августа – монета черезвычайных обстоятельств//Pieniądz pamiątkowy i okolicznościowy – wspólnota dziejów – Białoruś–Litwa–Łotwa–Polska–Ukraina. Supraśl 7–9 IX 2000. Materiały z IV Międzynarodowej konferencji numizmatycznej. Warszawa, 2000, s. 69–80.*
26. Рябцевич В. Н. *Нумизматика Беларуси. Минск, 1995.*

*Straipsnis gautas 2002 m. balandžio mėn.
Priimtas spaudai 2002 m. birželio mėn.*

Summary

CIRCULATION OF 16TH CENTURY COINS IN THE CURRENT TERRITORY OF LITHUANIA

Eduardas Remecas

On the basis of materials on coin hoards, single coin findings and scanty written sources, the article attempts to reconstruct the circulation of coins in the current territory of Lithuania in the 16th century and possible coin issues in the Grand Duchy of Lithuania.

Coin circulation in the State of Poland and Lithuania was dominated by local money throughout the 16th century. Coins minted at the Mint of Vilnius were used most often in the Grand Duchy of Lithuania. The Mint of Vilnius started functioning in 1495. Until the death of Alexander (1506), approximately 15–20 million half-groats might have been minted in it. The appearance of half-groats (from Gothic to

Renaissance) might have been changed in around 1503. The appearance of denarii was probably changed at the same time. The amount of denarii minted might have amounted to around 45–50 million units.

Under the reign of Sigismund the Elder (1506–1548), approximately 25 to 30 million half-groats and 3 to 4 million groats were minted at the Mint of Vilnius. Coins of Poland, Prussia and Silesia, and the Czech Prague groats minted as far back as the early 15th century circulated in the Grand Duchy of Lithuania along with the coins minted at the Mint of Vilnius. Polish coins comprised the largest part of these coins. In the composition of coin hoards of Lithuania Polish half-groats of Alexander comprise around 15% of half-groats of the Grand Duchy of Lithuania under the reign of the same ruler. Half-groats of John Albrecht comprise the same percentage. Polish half-groats of Sigismund the Elder (1507–1511) comprise around 18% of the amount of half-groats of the Grand Duchy of Lithuania under the reign of this ruler. Prussian coins minted in 1517–1548 prevailed among groats. Half-groats minted in 1517–1528 in the town of Svidnica in Silesia were also abundant in circulation in the Grand Duchy of Lithuania. The amounts of the Svidnica half-groats comprise 17.2% on average, compared to the Polish half-groats of John Albrecht, Alexander and Sigismund the Elder taken jointly. On the current Northern Lithuania, coins of the Order of Livonia, shillings minted in the 4th and 5th decades of the 16th century are found in large quantities.

In the middle of the 16th century, under the reign of Sigismund Augustus (1548–1572), Poland stopped minting Polish coins. Only town mints were functioning. Principal issue of coins by Sigismund Augustus was performed in the Mint of Vilnius. Among the coins of this period, half-groats minted for the longest time in the Mint of Vilnius (1545–1565) are found most often in Lithuania. 50 to 60 millions of these coins were minted. A similar quantity of denarii was also minted (around 55–65 millions). A large quantity of two-denarii was minted too (more than 10 millions). It may be guessed that their total issue could amount to approximately 30 million. In addition to abundantly minted coins of the Grand Duchy of Lithuania, notable amounts of foreign coins also circulated throughout the State of Poland and Lithuania under the reign of Sigismund Augustus. Within this period, the Svidnica half-groats and Prussian groats were most often found in circulation among the coins of foreign states. Groats by Friedrich II (1521–1547) of the Silesian Duchy of Liegnitz–Brieg also circulated in small amounts in Lithuania. The smallest coins denarii minted in very small amounts in free towns and Prussia were also found.

During the times of Stephan Bathory (1579–1586) and Sigismund III Vasa (1578–1632) the circulation was dominated by shillings and three-groats. In the times of Stephan Bathory three-groats of the Grand Duchy of Lithuania and Riga were most often found in circulation and these mints possibly minted very similar amounts of three-groats (around 46% of the total amount). Coins of the Mint of Vilnius circulated most often among shillings, while Riga shillings comprised only one tenth of the amount (they probably comprised a similar amount in the total issue of Stephan Bathory shillings as well). In the times of Sigismund III Vasa, the situation changed and three-groats of Polish mints prevailed in the circulation. The largest issue of shillings was performed by the Mint of Riga (its issue comprised approximately 80% of total shillings minted at that time). The Mint of Vilnius that functioned shorter than during the reign of Stephan Bathory reduced the issue of shillings by 20 times.

Apart from local coins, circulation of coins from the Duchy of Courland (mostly two-denarii minted in 1578–1579 at the Mint of Gotard Kettler) played a very important role at the end of the 16th century. Hungarian denarii, shillings of the free town of Riga (1562–1581), Swedish half-ores and the coins of German lands should also be noted.

Beside low and average value coins, high value coins – ducats were also found in circulation in the 16th century. During the whole 16th century, the main exporter of ducats was Hungary and only at the turn of the century ducats of the United Provinces of Netherlands started to prevail in circulation.